

„...mint egy kis Svájc”

A kőolajipar Bázakerettyén (1937–1949)

„Pluméria”

Tartalom

Bevezetés.....	3
Bázakerettye története az 1930-as évekig	5
A kőolajipar megjelenése Bázakerettyén	7
A bázakerettyei üzem	9
Dolgozók, munkások.....	11
Az érkezők.....	12
Munkaszervezet.....	13
Az „olajos” fizetések	15
Új elvárások és lehetőségek	16
Közlekedés	18
Lakhatás	18
Mérnöklakások.....	19
Munkáslakások	23
Településszerkezet	24
Kulturális, sport- és jóléti intézmények.....	25
„...mint egy kis Svájc”	26
A második világháború és az államosítás	28
Összegzés	30
Felhasznált irodalom	32
Internetes források	35
Filmek	35
Adatközlők.....	35
Képek jegyzéke	36
Táblázatok	36

*Olajbányász lettem én, egy fűréslegény,
Olajat keresek a föld rejtekén.
Hogyha nem jön kőolaj, jön helyette gáz,
Sose búsult még ezért olajbányász!*

Farkas Zoltán: Mulat a fűrés

Bevezetés

Bázakerettye neve ma kevesek számára csenghet ismerősen, noha ez a név egykor országosan ismert volt, annak köszönhetően, hogy a falu határában fűrták a trianoni Magyarorszag első ipari mennyiséget adó kőolajkútját. Munkámban arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a Bázakerettye környezetében a leghagyományosabb falusi közeg közepette megszületett magyar olajipari munkásság kialakulása, életkörülményei és annak változásai néprajzi eszközökkel és módszertannal is számos tanulságot hozva vizsgálható.

A település Göcsej részét alkotja, s ez a néprajzi tájegység nem került el a kutatók figyelmét. Pländer Ferenc göcseji népélet és néprajzi leírásait Gönczi Ferenc, majd Szentmihályi Imre néprajzi kutatásai követték, s a hagyományos paraszti életmód zalai emlékeit még a 20. század utolsó harmadában is felgyűjthette Bíró Friderika. Bázakerettye azonban nem rendelkezett semmilyen jellegzetességgel, a megtelepedő kőolajipar révén kialakuló ipari munkásság pedig nem keltette fel a kutatók érdeklődését.

A magyar néprajztudományban a munkásság csoportján belül elsőként a torockói ércbányászok és a tordai sóvágók kaptak nagyobb figyelmet Orbán Balázs és Jankó János révén. A 20. század elején főként a szociológusok foglalkoztak a munkássággal, majd a népi szociográfia fordult felé többek között Szabó Zoltán és Erdei Ferenc révén. A nagyvárosi ipari munkásság elsősorban Paládi-Kovács Attila kutatásai révén vált ismertté a néprajztudományban.

Az ipari hagyományokkal nem rendelkező, a fővárostól távoli és viszonylag későn kialakult zalai kőolajipari munkásság kevésbé ismert terület e tudományágban. A kőolajbányászat technológiájában, munkamódszerében, hagyományaiban nagyban eltér például a szénbányásztól, ugyanakkor az olajipari munkásság sokban különbözik a gyáripari munkásság néprajzi módszerekkel feltárt csoportjaitól is. A magyar ipari munkássággal főként a szociológia foglalkozott, kutatói közül kiemelkedik Rézler Gyula. A szocializmus évtizedeiben a munkásság ideológiailag kiemeltnek számított, ám ennek ellenére sem rendelkezünk róla kielégítő ismeretekkel, s a munkákat egyoldalúan uralták a munkásmozgalom-történeti témák. Mindez szükségessé teszi a kőolajipar önálló néprajzi vizsgálatát, életmódjának feltárását.

Az olajipar csak a legutóbbi években, a 20. századi életmódváltozás-kutatások kapcsán került a felszínre, elsősorban a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum muzeológusainak köszönhetően. Ezek a kutatások néhány Zala megyei falut tártak fel: Sári Zsolt Muraszemenyén¹, Kovács Zsuzsa pedig Gellénházán² folytatott kutatásokat. A Száz magyar falu könyvesháza c. sorozat révén a Lovásziban létrejött olajipar hatásait mutatták be.³ A magyar kőolajipar bölcsőjében, Bázakerettyén nem került még sor e nagy jelentőségű fejlődés hatásainak vizsgálatára.

Rézler Gyula megállapítása, mely szerint „a tömegek felemelkedése Magyarországon sohasem vett olyan lendületet, mint az 1929. évi gazdasági világválság lezajlása után, az 1936–1939-es konjunktúra időszakában.”⁴ Ezekben az évtizedekben Magyarország nagy részén, így Bázakerettye környékén is jellemző volt a kiterjedt agrárszegénység, különösen ott, ahol a birtokviszonyok következtében a paraszti rétegek nehezen jutottak megélhetési lehetőségekhez.

Ez elől a helyzet elől a Bázakerettyétől néhány tíz kilométerre elterülő Lendvavidéken százak menekültek a jobb élet és megélhetés reményében Amerikába. Erről a nemzedékről helyi vonatkozásban Kerecsényi Edit, átfogóbban Fejős Zoltán végzett úttörő kutatásokat. A századfordulón útnak indulók első hulláma a teljes bizonytalanságba és ismeretlenbe indult el, és sejtették, hogy odakint a hazaihoz képest egészen más, főként ipari munkahelyen fognak tudni elhelyezkedni, mégis sokan megtalálták számításukat az újvilágban: kitartó és szorgalmas munkával, megtakarítással, akár hazatérve, akár a szülőföldtől elszakadva, földet vásároltak, házat építettek és családot alapítottak.⁵

Bázakerettyéről és a környező falvakból nem hagyták el a hazájukat az itt élők, s a nehéz körülmények között próbáltak boldogulni. A földművelés és állattartás nehézségei, az óriási munkanélküliség, a külvilágtól való elzártság csak fokozta mindezt. A jövőre való kilátásaik nem voltak fényesek: földreform vagy radikális változások nélkül sorsuk jobbra fordulására alig volt esély. A kőolajipar ebben a nehéz helyzetben érkezett meg erre a környékre, s kínált megoldást sokak az itteniek megélhetési problémáira.

A Magyar–Amerikai Olajipari Részvénytársaság korábban elképzelhetetlen virágzást hozott a település és a környező falvak életébe, s nagy hatással volt a térség életére is. A kibontakozó „amerikanizálódás” megalapozta Bázakerettye és a környező falvak jólétét és nagyban hozzájárult az életszínvonal jelentős emelkedéséhez.

¹ Sári 2010.

² Kovács 2009.

³ Tóth – Srágli 2000.

⁴ Rézler, 1942. 201.

⁵ Kerecsényi, 1994.

Dolgozatomban az életmód különböző területeit, főként a lakáskultúrát, a munkaszervezetet és a megélhetési lehetőségeket és ezek változásait mutatom be a jelzett időszakban. A dolgozat elkészítéséhez különböző korú és foglalkozású adatközlőkkel készített interjúkat is felhasználtam. Ezen kívül a dolgozat fő forrását jelentik a történelmi munkák és az adattári feljegyzések is.

Bázakerettye története az 1930-as évekig

Bázakerettye Zala megyében, a Zalai-dombság egyik völgyében terül el. Nagykanizsától 35 km-re északnyugatra, Letenyéről 15 km-re északra helyezkedik el, s közel van a horvát és a szlovén határhoz is. A települést 1930-ban kapcsolta be a környék gazdasági vérkeringésébe a Csömödért Kistolmáccsal összekötő 32 km hosszú erdei kisvasút. Egészen a 20. század első harmadáig két külön település volt Báza és Kerettye, s a közigazgatási egyesítésre csak 1937-ben került sor.

A falu története a 14. századig vezethető vissza. Bázát először 1352-ben *Baza*, Kerettyét 1353-ban *Kerethye* néven említik írásos források.⁶ Ekkor Bázában az első házakat a Tánczos család építette, s a lakosság irtásos-parlagoló földművelést folytatott. A 16. században is említik oklevelek a két falut mint a kányavári Kerecsényi, majd a Hashaghi család birtoka. A török korból nincsenek adataink a két falu történetéről, ugyanis Kanizsa várának elbontása (1600) után Göcsej nagy része, közte Báza és Kerettye is elnéptelenedett, és csak a szatmári békét követően, a 18. század közepe táján népesedett be újra a vidék. Az 1770-es évekig a zágrábi püspökséghez tartozott a két település, ezt követően a szombathelyi egyházmegyéhez, azon belül előbb Becsehely, később pedig Bánokszentgyörgy plébániájához. Ez utóbbi filiái – Oltárc, Valkonya, Borsfa, Kistolmács és Várfölde – között mindig is Báza és Kerettye voltak a legkisebb lélekszámúak. Kerettyén 1770-ben 69 fő lakott; 8 évvel később már 91, Bázában ugyanekkor 60 a lakosok száma.⁷ Főként kukorica- és szőlőtermesztéssel, valamint erdőműveléssel foglalkoztak. A 18. században a falvaknak sem temploma, sem temetője nem volt, így a temetkezést Bánokszentgyörgyön oldották meg, a templomot pedig egy harangláb helyettesítette Bázában. A 19. század közepéig sem történt túl sok változás; ekkor Bázában 118-an, Kerettyén pedig 130-an éltek.⁸

⁶ Kasza 1998. 49.

⁷ Hóbor 1998. 50.

⁸ Fényes 1851. 103., 210.

1. táblázat: Báza lakossága⁹

év	1785	1828	1857	1869	1880	1890	1900	1910	1920	1930
fő	72	105	122	118	109	175	217	255	252	251

*Amikor az édesapám idejött '38-ban, akkor 3... 13 ház volt. A 3 az úgy ugrott be, hogy ott a faluban, ahol a cipészüzlet van, a Gedeon néninek a családja volt az első, akik itt laktak, ők Győrből jöttek ide, és ő mondta énnekem, hogy 3 az övüké, tehát az volt gyakorlatilag a kiindulás. Amikor 1938-ban az én szüleim idejöttek Bázakerettyére, akkor már volt 13, de csak az, ahol most van a posta meg a polgármesteri hivatal, attól befelé. És az egész egy Hajós nevezetű földesúrnak a birtoka volt, és akkor ottan fent, ahol mostan a szociális otthon van, ottan pedig magtárak voltak meg istállók. És ennyiből állt Kerettye.*¹⁰

Bázakerettye néprajzilag Göcsejhez tartozik. E néprajzi tájegység az ország egyik legarchaikusabb, évszázados hagyományokat őrző vidéke volt. A 20. század elején is földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozott a lakosság, ám sem a földek nem voltak túl jó minőségűek, sem az állattartáshoz nem voltak a legjobbak a természeti adottságok. A század elején csak egy-egy gulyás és kanász élt a faluban. Baromfit, juhot és néhol lovat is tartottak. Szinte minden gazda művelt szőlőt a környező dombokon, amely jó termés esetén jó jövedelemforrást jelentett. A földbirtokok átlagos mérete 5 hold körül volt, amely sok család számára kevésnek bizonyult. A században jellemző volt az a struktúra, amely a falvak szegénységét okozta: az amúgy sem túl jó minőségű földek többsége két-három tulajdonos kezében összpontosult, a parasztság pedig törpebirtokokon tengődött. A 20. század elején a kisföldűek napi 50–60 krajcárért vállaltak az ispán vagy a zsidó család földjén mezei munkát vagy cséplést.¹¹ A lakosságnak kb. 10–20%-a kényszerült eljárni summásmunkára Somogy, Baranya, sőt Fejér megyei uradalmakba is. Általában 6–8 hónapra szegődtek el, s fizetségül 10–12 mázsa gabonát kaptak.¹² Az ország más vidékeiről ide nem jártak dolgozni.

Az emberek zsuppos tetejű, vályogból készült házakban laktak. A házakat kalákában építették. A vályogtégla vetésének fortélyait, valamint a kőművességet a század legelején a közeli horvátoktól tanulták el a csörnyeföldiek, majd így jutott el a Kerettye-környéki falvakba is. Még a harmincas években is általános volt a füstökonyha és a kemence.¹³

Jellegzetes népviseletet nem hordtak az itteniek. A század elején az asszonyok bő szoknyát, réklit és kendőt hordtak. Hosszú hajukat kontyba csavarva viselték. A férfiak ruhá-

⁹ Kovacsics 1991.

¹⁰ Részlet a H. Józseffel készült interjúból

¹¹ Galina 1952.

¹² Szabó 1952.

¹³ Szentmihályi 1950.

zatát vászongatya, ing, mellény és csizma vagy papucs alkotta. Körülbelül az ötvenes évekig termesztettek és dolgoztak fel otthon kendert, de már a harmincas évektől kezdve folyamatosan tértek át a gépi feldolgozásra, illetve a gyári anyagok vásárlására.

A földek és az állatok biztosította gyér megélhetést sokféle mellékkeresettel egészítették ki a környék lakói. A férfiak erdőmunkákkal foglalkoztak, így könnyen juthattak tüzelőhöz, valamint a jó minőségű faeszközökhöz készítéséhez szükséges alapanyagokhoz, amelyeket a közeli települések vásárain – pl. Páka, Letenye – adtak el. A sok erdő gazdag lehetőségeket tartogatott a gombászáshoz, gyümölcsök gyűjtögetéséhez és a madarászáshoz. Néhány család méhészkedéssel is foglalkozott. Az orvvadászat részeként csapdákkal őzre és szarvasra vadásztak.¹⁴ A negyvenes évekre érte el a csúcspontját a divatból, üzletszerűen végzett szatyor- és cekkerkötés a lányok, asszonyok körében, ugyanakkor a kosárfonást a férfiak végezték. A megélhetést tehát a természeti lehetőségek kihasználása, a földművelés, illetve a sumásmunka jelentette.

Az itteni falvak tehát különösebb néprajzi jellegzetességgel nem rendelkeztek, a kutatók figyelmét sem hívták fel magukra. Kerettye jelentéktelenségét az is mutatja, hogy Göcsej jeles néprajzkutatója, Gönczi Ferenc meg sem említi művében a falu nevét.¹⁵

A 20. század első harmadáig kényszerültek ebben a nyomorúságos és kiszolgáltatott helyzetben élni az itteniek, addig ugyanis semmilyen lehetőség nem adatott a felemelkedésre és gyarapodásra. Csak a szakmájukból – asztalos, ács, kőműves stb. – nem tudtak megélni az itteniek, szükséges volt mellette a földművelés is a család szükségleteinek kielégítésére. A század elején Zala megye iparosítás szempontjából az országban a legelmaradottabbak között szerepelt; s a meglévő ipar is néhány téglá- és élelmiszeripari gyárra korlátozódott. A rossz időben járhatatlan utak tovább fokozták a környék falvainak elzártságát. A jobb és könnyebb élet reménye akkor csillant fel az itteni falvak lakói előtt, amikor a *European Gas and Electric Company* (EUROGASCO) kőolaj után kutatott – és talált.

A kőolajipar megjelenése Bázakerettyén

Az 1920-as években a trianoni Magyarország területén az Alföldön, Észak-Magyarországon és a Dunántúlon párhuzamosan folytak szénhidrogén-kutatások. Biztató eredményeket hozott a bükkszéki kutatás, majd 1937. április 28-án ott indult meg a rendszeres kőolaj-kitermelés. A

¹⁴ Szentmihályi 1950.

¹⁵ Gönczi 1914.

termelés azonban rövid időn belül visszaesett, így a veszélyes és egészségtelen munkát befejezték, s még abban az évben végleg be is zárták a mezőt.¹⁶

A dunántúli kutatásokat a Standard Oil Company of New Jersey leányvállalata, a EUROGASCO végezte Papp Simon geológus vezetésével. A EUROGASCO-t angol és amerikai tőkével alapították, s feladatául szabták, hogy Közép-Európa olajban szegény országai-ban kőolaj- és gázkoncessziókat szerezzen, valamint víz- és gázüzemű erőműveket építsen. A Pénzügyminisztérium és az amerikai vállalat közti megállapodás messzemenően figyelembe vette a magyar állam érdekeit: a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően a kockázatos és költséges kutatások összes terhét a EUROGASCO viselte, a termelésből pedig jelentős részesedést kapott a magyar állam. A megegyezésben érvényesültek a magyar ipar támogatását és a munkanélküliség enyhítését célzó szempontok is.¹⁷

A Mihályi, Inke és Görgeteg közelében végzett munkálatok nem jártak jelentős sikerekkel. A várt eredményt a Budafapusztán – Báza és Kerettye közelében – lemélyített B–1 jelű kút adta: 1.066–1.805 m mélységből kezdetben napi 418 ezer m³ földgázt, és heti két és fél vagon jó minőségű kőolajat adott. A B–1. kút volt az első ipari jelentőségű termelő olajkút a trianoni Magyarországon. A felfedezésről így írt Gyulay Zoltán bányamérnök:

*1935. február 10-én perdült meg először a halfarkú fűró Mihályiban. Ezután Görgeteg, majd Inke következett, míg végül a negyedik kutató fűrés, a B–1. jelű 1937. február 9-én megnyitotta a Budafa-mezőt gázát, a B–2. jelű fűrés pedig 1937. november 26-án a mező olaját. Ez volt a felfedezés napja, az évenként megünnepeelt Discovery Day (DD). Megszületett a zalai olajbányászat.*¹⁸

Ezt követően hamarosan megalakult a Magyar–Amerikai Olajipari Részvénytársaság, a MAORT. A vállalat szervezete a Standard Oil Co. of New Jersey Amerikában működő leányvállalatainak szervezeti egységeinek mintájára jött létre. Legelőször a *mezei irodát* hozták létre 1937-ben Bázakerettyén, az ún. Hajós-kastélyban.

1938–'39-ben csak az üzemmenethez alapvetően szükséges épületek – műhely, garázs, raktár – épültek fel. Ezekhez a munkálatokhoz nem volt szükség túl nagy mennyiségű munkaerőre, s ezt a kezdeti bizonytalan termelési adatok sem tették még szükségessé, így jelentősebb jóléti beruházások sem történtek még. A munkások száma 1936-ban 114, 1937-ben 134, 1938-ban 513, 1939-ben 519.¹⁹

¹⁶ Ősz – Srágli – Tóth, 2007. 8–14.

¹⁷ Ősz – Srágli – Tóth, 2007. 9.

¹⁸ Buda – Kovács – Ferencz, 1987. 12.

¹⁹ Ősz – Srágli – Tóth, 2007. 12. és Csath, 2009. 97

1. kép: Discovery Day

A MAORT megalakulása után megkezdődött a budafai mezőn az intenzív kutató és feltáró munka. A munkálatokhoz szükséges munkaerőt többek között a környező falvak lakosai közül toborozták. A megjelenő külföldi szakembereket, a soha nem látott, ismeretlen gépeket, gépjárműveket kezdetben bizalmatlanul fogadták a közelben élők, de hamar híre ment, hogy az olajosok munkásokat keresnek.

*Először kétkedve fogadták őket, meg megbámulták, de aztán ugye tartottak ezek itt különböző gyűléseket, tájékoztatókat. És amikor elkezdték a munkaerőt keresni, csak néhány embert kellett itt felvenni. Ilyen jó fizetéssel mindjárt elment a híre, hogy micsoda szuper dolgok jönnek itt. Kezdetben idegenkedve, de utána már pozitívan fogadták őket.*²⁰

A bázakerettyei üzem

A B–1 jelű kút a mai budafai arborétum területén volt, a B–2 jelű kút a lispei határhoz volt közel, az olajipar bölcsője és első központja mégis Bázakerettye lett. A közvélemény az olajat

²⁰ Részlet a Sz. Gézával készült interjúból

lispei vagy szentadorjáni olajként ismerte meg, a korabeli sajtó és a filmhíradók is így mutatták be azt.

*A budafapusztai olajmezők központja Bázakerettye lett. Állítólag a lispeszentadorjániak féltették földjeiket, erdeiket és vonakodtak az olajközpont kialakításához megfelelő területet adni. Így Bázakerettyére kerültek az irodák, lakóházak, műhelyek, garolintelep és egyéb létesítmények.*²¹

Lehetséges, hogy nem alaptalan ez az elgondolás sem, azonban a telep helyét a külföldi szakemberek jelölték ki. A lispei mező elnevezés pedig azért terjedhetett el a köztudatban, mert a mérnökök levelezési címe is Lispére szólt. A termelés szempontjából fontos természetföldrajzi adottságokon kívül a lakások elhelyezésében a táj szépsége is szerepet játszott.

2. kép: Bázakerettye az 1930-as évek végén

²¹ Bérczes, 2000. 116.

Dolgozók, munkások

A termelés bővülésével és biztossá válásával egyre nagyobb lett a vállalat munkaerőigénye. A kezdeti alacsony, bár a summásbérekhez képest magas és biztos fizetések óriási lehetőséget jelentettek a közeli falvak lakóinak:

Mivel ennek a körzetnek gazdasági helyzete nagyon-nagyon szomorú volt, útjai nem voltak, kereskedelmi áruja nem volt, nagyon nagy emberfölség volt. Akkor, amikor meghirdették, hogy munkásfelvétel van a vállalatnál, akkor hosszú sorokban álltak az emberek, és ide, ehhez a vállalathoz akartak bejutni. A felvételnek voltak bizonyos technikai kritériumai is, a testi erő meg a szakmai ismeret, de megválogatták azokat az embereket, akiket felvettek, mondjuk Kerettyén egy fűróberendezés eredeti kiszolgálásához kellett 30 ember. Amikor a kút olajat termelt és a tankállomásokat, a csővezetékeket kellett építeni, akkor kellett 200 ember. Ezt a 30 és 200 közötti különbséget nagyon gyorsan össze tudták toborozni, és akkor megnézték: ha molnár volt a szakmája, felvették, ha gépész volt a szakmája, felvették, ha hentes volt a szakmája, akkor felvették, mert ismerték a gépeket vagy tudták a szerszámokat, vagy emelni tudtak.²²

A vállalat 1938-tól munkásfelvételt hirdetett meg az üzemi építkezésekhez, a fűróberendezésekhez és a különböző kiszolgáló csoportokhoz. Az első jelentkezők a korábbi fűrások körzetéből – Mihályi, Inke, Kapuvár – jelentkeztek. A munkások és az irodisták zöme azonban a környékeliek közül került ki. Előnyben részesültek azok, akik valamilyen szakmával rendelkeztek, először őket tanították be a szükséges fogások bemutatása és gyakorlása révén. A fűrómesteri tanfolyamokat az amerikai és magyar szakemberek, tanárok közösen tartották.

A kezdő mérnököknek is kötelező volt fél év fizikai munkavégzés letöltése. Végigkísérték az összes munkafázist, és minden feladatnál eltöltöttek néhány hetet. Így ismerkedtek meg a szakmával, s csak ezután végezhettek mérnöki teendőiket. Vass László bányamérnök így emlékezik vissza 1941-ben töltött gyakorlati idejére:

Nem volt kapós még akkor az olajipar, mert tudták, hogy ott kemény fizikai munkát kell végezni és ez sok kollégának nem ízlett. Későbbiekben, mikor már látták a fizetéskülönbséget s a MAORT ösztöndíjajánlatait, már megnőtt az érdeklődés, de akkor már kevés hely volt.²³

²² Részlet az Olaj, olaj, olaj! c. filmből (1. rész)

²³ Csath, 2009. 120.

Az érkezők

*Annyi sok ember jött ide, akik nem tősgyökeres lispeiek vagy adorfániak voltak, ideköltöztek, aztán itt maradtak.*²⁴

*Itt nem olyan dinasztikák voltak itt Kerettyén, hogy tősgyökeres dinasztia. Mindenki, nagyon sokan Erdélyből jöttek. Az orvos, a fogorvos, a gépészművezető, ilyen státuszok voltak, az majdnem mind Erdélyből jött.*²⁵

Kik voltak és honnan érkeztek az első dolgozók? Tapasztalataim alapján a következő csoportokat különítettem el:

- 1.) **Amerikai és nyugat-európai szakemberek, főfűrómesterek.** – Ők honosították meg és ismertették meg a magyar szakemberekkel a kőolaj- és földgázbányászatot. A magyarok számára új eszközöket, addig ismeretlen munkakultúrát és munkamorált, valamint az egész ország gazdasági életére kiható iparágat teremtettek meg.
- 2.) **Magyar olajmérnökök Erdélyből, geológusok Budapestről.** – Az erdélyi mérnökök már részt vettek kőolajipari munkákban, így némi tapasztalattal már rendelkeztek, s nagy segítséget nyújtottak a szakmával még csak ismerkedő anyaországi kollégáiknak. A geológusok szinte kivétel nélkül fiatal kutatók voltak, akik az olajtermeléssel foglalkozó geológiát munka közben sajátították el Zalában. Többen a soproni Bányamérnöki Főiskolán szerzett bányamérnöki oklevéllel kerültek elsősorban a mihályi vagy görgetegi munkálatokra, onnan pedig a budafai mezőre.
- 3.) **Magyar olajmunkások Erdélyből.** – A mérnökökhöz hasonlóan ők is a határokon túli területeken ismerkedtek meg a szakmával. Több család is Bázakerettyére költözött, s például a Székely és a Szász családok leszármazottai ma is itt élnek.²⁶
- 4.) **Magyar munkások a korábbi magyarországi fűrásokról.** – Az elsők között voltak, akiket felvettek a budafai mező munkálataira. Ők is ismerték már a feladatokat, a munka stílusát, a mérnököket és egymást.

²⁴ Részlet a D. Istvánnal készült interjúból

²⁵ Részlet a Sz. Gizellával készült interjúból

²⁶ Lehetséges, hogy nem csak kifejezetten fűrómunkásként, hanem menekültként is érkeztek Bázakerettyére Erdélyből: „*nagyon sokan jöttek át '38 és '40 között, a háború alatt, meg menekültek is*”. A kérdés tisztázása további kutatásokat igényel.

- 5.) **A közeli falvak lakói.** – A legnagyobb számban rendelkezésre álló, szakképzetlen munkaerő. Rengeteg segédmunkás és fuvaros kapott még munkát közülük.

Munkaszervezet

A Magyar Államkincstár és a EUROGACO közötti szerződés rögzítette, hogy a vállalat köteles magyar munkaerőt alkalmazni. Az első munkásokat a korábbi Sopron és Somogy megyei fűrészekről toborozták, de a termelés növekedésével együtt egyre nőtt a vállalat munkaerőigénye is. Így jutott a környék lakossága egyre nagyobb számban munkához. Először mindenkit, még a tisztviselőket is fél- vagy egyéves próbaidőre vették fel, és csak a jól, pontosan dolgozókat véglegesítették. Mindenki igyekezett bent maradni, különben visszakerültek volna a nincstelenségbe és a létbizonytalanságba.

Az új munkahelyek nemcsak biztos megélhetést jelentettek, hanem meghonosítottak egy új, a korábbi paraszti ritmustól eltérő életvezetési stílust. A MAORT-nál – megelőzve a magyarországi törvényeket – már 1936-ban bevezették a 8 órás munkanapot, a vasárnapi munkaszünetet és a fizetett szabadságot. A túlóráért 25%, a vasárnapi vagy ünnepnap munkavégzésért 50% pótdíj járt.²⁷ A magyarországi törvényekben csak 1937-ben vezették be a 8 órás munkaidőt és a fizetett szabadság intézményét.²⁸

A műszakok 8–16, 16–24 és 24–8 óra között tartottak. Ez a kötött és kötelező munkaidő egyszerre jelentett hátrányt főleg a környező falvakban élő, gazdaságot is vezető munkások számára, ugyanakkor egy új életritmust is kialakított a gazdálkodók között. A szabadidőből további időt vett el az ingázás, amely főleg a rendszeres buszjáratok megindítása előtt sok időbe telt.

A bázakerettyei üzem első vezetője Benedek Ferenc fűrómérnök volt. Ő alá tartoztak a fűróberendezéseken dolgozó fűrómérnökök. A fűrómérnökök beosztottjai voltak a főfűrómesterek, akik gondoskodtak a berendezések szerszámmal és anyaggal való ellátásáról. Egy fűróberendezésen három *parti* – műszak –, egy partiban általában 8 fő, összesen 24 fő dolgozott.

²⁷ Srágli, 2008b. 64.

²⁸ Rézler, 1943b. 205.

Az „olajos” fizetések

Az olajos munkák legfőbb vonzereje a magas fizetés volt. Országos szinten is kimagasló fizetéseket kaptak a külföldi mérnökök, de a magyar szakemberek fizetése is hamar utolérte azokat. A szakmunkások is az országos ipari átlag felett kerestek. A segédmunkások bére volt a legalacsonyabb, de még így is a napszámos bér többszörösét keresték.

Az öreg Pankasz Laci bácsi szokott sokat mesélni nekem, az a MAORT idejében már fűrőmester volt (...). Az szokta mindig mondani, hogy a kapás napszám az 1 forint 50 fillér volt akkor, amikor ő fűrőmesterként dolgozott, az ő órábére 2 forint 50 fillér volt. Az órábére. Tehát azt jelenti, hogy ő tizenkétszer annyit keresett, mint a kapás napszám. Pedig a kapás napszám úgy szólt, hogy nem nyáron, mikor porhanyós a föld, hanem ősszel, mikor át kellett forgatni rendszeren, és az látástól vakulásig, egy ebéddel, az volt egyötven, az öreg órábére meg kettőötven.³⁰

Az emberek nagy többsége nem is tudta, mi is az az olaj, és az olajiparban milyen körülmények között és milyen munkát kell végezni, csak az lebegett a szemük előtt, hogy míg a mezőgazdaságban 80 fillér a napszám, addig az olajosoknál a segédmunkás átlag 60 fillér, a szakmunkásoké 80 fillér, a fűrőmesterek 2 pengő óráért kapnak. A szegényebb családok munkaképes tagjai tömegesen jelentkeztek munkára.³¹

A lenti táblázat adatai jól példázzák, hogy a szakképzettséggel rendelkezők mellett a fizikai munkát végzők fizetése is – az országos ipari munkásbérekhez képest is – magas volt. Joggal lehetett alapozni erre a rendszeres és biztos jövedelemre, s a megspórolt pénzen sokan a már meglévő gazdaságukat bővítették föld- vagy szőlővásárlással, gépesítéssel, s ezáltal az olajipar hozzájárult a földművelés megerősödéséhez és a paraszti mentalitás fennmaradásához. A lakásépítéseknek is nagy lendületet adott ez a biztos anyagi háttér.

Aztán a parasztok úgy csináltak, hogy eljöttek 1-2 évre dolgozni, és akkor megvett 3-4 hold földet, vagy ötöt, azon a pénzen, amit a MAORT-nál keresett. Azért nem evett sonkát meg szalonnát, gyéren táplálkozott, de az angolnak is volt esze, mert megnézte délben, hogy mit esznek a munkások a tarisznyából. És ha az angol mérnök meglátta, megismerte a parasztot, aki nála dolgozik, hogy szabadidejében a ganajos szekérrel viszi a ganajt, megállította, hogy ide-

³⁰ Részlet az Á. Bélával készült interjúból

³¹ Csath, 2009. 87.

*figyelj, én neked annyit fizetek, hogy neked aludni kellene most, hogy nálam rendesen dolgozzál. Ha te így csinálod, akkor nem tudsz nálam rendesen dolgozni.*³²

2. táblázat: Bérek és fizetések 1938-1940-ben Magyarországon

<i>Napszám „látástól vakulásig”</i>	60 fillér – 1 forint 50 fillér/nap
<i>Olajos segédmunkás</i>	60 fillér/óra = 4 pengő 80 fillér/nap
<i>Olajos szakmunkás</i>	80 fillér/óra = 6 pengő 40 fillér/nap
<i>Fűrómester</i>	2 pengő 50 fillér/óra = 20 pengő/nap
<i>Fuvaros</i>	akár 20 pengő/nap ³³
<i>Tanító</i>	80 pengő/hónap ³⁴
<i>Egyetemi tanár</i>	600 pengő/hónap ³⁵
<i>Magyar olajmérnök</i>	min. 420 pengő/hónap ³⁶
<i>Külföldi főfűrómesterek, mérnökök</i>	2000–2400 pengő/hó ³⁷
<i>Urasági csillésbér [szénbánya] (Szászvár, 1940)</i>	max. 3–5 pengő/ műszak ³⁸
<i>Cukorgyári betanított munkás (Szerencs, 1938)</i>	25–50 fillér/nap ³⁹
<i>Cukorgyári vezető szakmunkás (Szerencs, 1938)</i>	90 fillér/óra ⁴⁰
<i>Betanított szövőmunkás (Budapest, 1940)</i>	57 fillér/óra [akkordbér ⁴¹] ⁴²

Új elvárások és lehetőségek

Az amerikai mérnökök szigorú munkafegyelmet vártak el, valamint a pontos munkavégzés mellett a pontos érkezést is megkövetelték.

Ismertem, milyen volt annakidején a MAORT-nál a munkafegyelem, mert édesapám ott dolgozott, ott nőttem fel. Jellemzőként egy példát is elmondok: az alkalmazottak egy része, így

³² Részlet az *Olaj, olaj, olaj!* c. filmből (1. rész)

³³ Csath, 2009. 30.

³⁴ Tóth, 2009. 109.

³⁵ Tóth, 2009. 109.

³⁶ Csath, 2009. 30.

³⁷ Csath, 2009. 30.

³⁸ Csath, 2009. 121.

³⁹ Rézler, 2011. 41.

⁴⁰ Rézler, 2011. 41.

⁴¹ Darabbér, megszabott számú munkadarab elkészítéséért járó bér; ellentéte az órabér.

⁴² Rézler, 2011. 82.

édesapám is Nagykanizsán lakott. Minden nap egy kis busszal jártak Bázakerettyére. Az egyik karácsonyon hatalmas hófűvás volt. Nem tudott közlekedni a gépkocsi. Akkor, mivel tudták, hogy dolgozni kell, szánt fogadtak, akinek pedig síje volt, az sível indult neki az útnak. Délután két órára értek Kerettyére. Dinda Jánosnál, az üzem igazgatójánál, mint az egyik legidősebb dolgozó, édesapám jelentette, hogy megérkeztek. Dinda azt kérdezte: „Hová vettem fel én Önöket? Nagykanizsára vagy Bázakerettyére? Hol van a munkahelyük? Még egyszer ilyen eset nem fordulhat elő! Itt a munkahely, ahol időben meg kell jelenni.”⁴³

A kemény munkavégzés ellenében magas fizetéseket, majd később további jutalmakat, szociális juttatásokat kaptak a dolgozók. Ezen kívül mindenkinek megvolt az esélye, hogy a szakma elsajátítása révén egyre magasabb pozícióba kerüljenek.

Gyűrű József pásztorfiúként, kanászként ismerkedett meg a fűrással és felhagyva az ősi mesterségét lett olajipari munkás, később jeles fűrőmester.”⁴⁴

A vállalat saját szociálpolitikát alakíthatott ki, amely figyelembe vette a magyar hatósági rendelkezéseket és előírásokat. A vállalat szociális intézkedései túlmutattak a Magyarországon alkalmazottaknál, és az Amerikai Egyesült Államokban már korábban bevezetettekhez közelítettek. Utak, lakótelepek, jóléti, kulturális és sportintézmények alakultak a vállalat jóvoltából.⁴⁵ 1942-ben megalakult a MAORT Elismert Nyugdíjpénztára.⁴⁶

A második világháború kezdetéig folyamatosan növekedtek a bérek, s közben további jóléti intézkedéseket vezettek be. A vállalatnak lehetősége is volt és érdekében is állt ilyen politikát kialakítania, mert a bizonytalan termelés és a politikai helyzetben nehéz fizikai munkát végezve csak nagy fizetéssel tudta ösztönözni dolgozóit.

Mivel a magyarországi kőolajipar nem rendelkezett ipari hagyományokkal, nem számíthatott a főváros környéki szakmunkások tömegére és technológiája is nagyban eltért a Magyarországon ismert szénbányászatétól, ezért szakembergárdáját saját magának kellett kialakítania: a legelső magyar fűrőmunkásokat az amerikai és angol szakemberek tanították ki. A szakképzést úgy oldotta meg a vállalat, hogy saját költségén amerikai és angliai tanulmányútra küldte ki mérnökeiket.⁴⁷

⁴³ Horváth, 2001. 20.

⁴⁴ Csath, 2009. 120.

⁴⁵ Ősz – Srágli – Tóth, 2007. 1.

⁴⁶ Buda – Kovács – Ferencz, 1987. 14.

⁴⁷ Csath, 2009. 43., 52., 64.

Közlekedés

A munkálatok megkezdéséhez a legelső és legfontosabb feladat a megfelelő utak megépítése volt, ugyanis a térségben csak *lovaskocsival is csak száraz időben járható földutak*⁴⁸ voltak. Elsőként a Szentadorján–Budafapuszta–Borsfa közötti, 10 tonna teherbírású makadámút épült meg a MAORT jóvoltából. Az utak megépítésével a falvak intenzívebben bekapcsolódhattak a térség életébe, s ezzel óriási hátrányt hoztak be.

Kezdetben az olajat hordókban, lovaskocsikon szállították el a Bázakerettyéről 13 km-re lévő ortaházai vasútállomásra. A termelés gyors ütemű növekedése miatt nehézkessé, és a szállítási díj emelkedése miatt költségessé vált az olaj vasúton való finomítókba szállítása. Ennek következtében a vállalat elhatározta egy kőolaj-távvezeték építését, amely a csepeli Shell finomítóig szállítja az alapanyagot. A nyomvonal átszelte az egész Dunántúlt. A Balaton déli oldalán haladó vezeték és leágazásainak megépítése munkások ezrei kapcsolódtak be a munka világába. A távvezeték megépítése 1941-ben fejeződött be.

A fúrásokhoz Bázakerettye 15–20 km-es, sőt még nagyobb körzetéből jártak be egyre többen dolgozni. Sem rendszeres buszközlekedés, sem gépjárműforgalomra alkalmas utak nem voltak a környéken. A bejárást gyalog vagy kerékpárral kellett megoldaniuk a munkásoknak, és a munkába be- és a hazautazás idejét is bele kellett ezután kalkulálni a napi teendők közé. A vasúthálózat is elkerülte Bázakerettyét, legközelebb a kb. 12 km-re eső pákacsömödéri vasútállomás volt. (A munkások szállítására az első rendszeres munkásjáratok az '50-es években indultak meg.) A nehézségek ellenére mindenki igyekezett pontosan megjelenni a munkahelyén, mert a késést nem tolerálták, s a vezetők udvariasan közölték:

*Úgy gondolom, holnap nem kell bejönnie dolgozni. Műszak végén a bilétáját adja le.*⁴⁹

Lakhatás

Bázakerettyén az olajipar megjelenése előtt alig néhány ház és a Hajós-testvérek kastélya állt. A munkálatok megkezdésekor és a termelés biztossá válásáig a vállalat a szükséges ipari be- és rendezéseken kívül más szolgálati vagy jóléti épületet nem emelt. A korábbi fúrásokról érkező munkások a környező falvakban laktak és a házaknál kaptak elszállásolást.

Amikor a szüleim idejöttek, az összes fúrós itt nem tudott lakást találni, albérletet, vagy Bázába vagy Lispén tudtak szobákat kivenni. (...) Ahogy édesapám is mondta, legelőször any-

⁴⁸ Buda – Kovács – Ferencz, 1987. 271.

⁴⁹ Buda – Kovács – Ferencz, 1987. 194.

nyi volt, amikor idejöttek, akkor bement itt a falu kocsmájába és kérdezte, hogy hát valami szállást lehet-e kapni, és azt a választ kapta, és ezt egy életen keresztül mindig sérelmezte, hogy nem gondolja, hogy minden együtt-mentnek majd szállást adunk. Ezt mondták, együtt-mentnek. Hát én együtt-ment vagyok!? És utána innen akkor ment át Bázába, és mit ad Isten, a Gyöngyinek a nagymamájáéknál vett ki egy szobát, és akkor az édesanyámat is utána hozta el, és akkor ugyanígy a többi lakásba is, ahogy sorba jöttek ide a fűrészek, mert a legelső fűrészek általában nem is Bázában laktak, hanem Lispén, mert Lispéhez volt közel. Ott vettek ki általában lakásokat.⁵⁰

Kezdetben azok a mérnökök, akik nem házaknál szálltak meg, könnyen felépíthető és szétszedhető, ún. finn fabarakkokban laktak.

Ezek finn típusú olyan házak voltak, amelyeket itt, ezen a helyen felállítottak, aztán szétszedték, és vitték volna a második helyre. Véletlenül ezt a három házat nem vitték tovább. Tudniillik, ennek a történetéről annyit tudok, hogy nagyon tisztán akarták tartani a lispei asszonyok, akikkel annakidején a takarítást végezték, és húsvétkor, hogy nagyon szép legyen, benzinnel vagy dízelolajjal, vagy valamilyen petróleumtermékkel felsűrölték a padlót, engedély nélkül. Aztán bejött valaki cigarettával, és mind a három ház sajnos leégett.⁵¹

Az első házak azok fából készültek, tehát ezek ilyen finn házak voltak, de mondták, hogy nagyon jó szigeteléssel volt ellátva, csak a tetején nem pala volt, hanem ilyen kátránypapír vagy magorlemez, valami ilyen anyaggal volt befedve, de hát nagyon kényelmesek voltak.⁵²

Mérnöklakások

Már a EUROGASCO felvételi szabályzata előírta, hogy a fűrészekon alkalmazott mérnököknek természetbeni juttatásként bútorozott lakást, fűtést, világítást és vizet, illetve vízvezetékét kell biztosítani.⁵³ A mérnöklakások építése 1938-ban, Antal Dezső építésmérnök göcseji stílusú háztervei alapján indult meg. Tanulmányozta a göcseji népi építészetet, a Wekerle telep lakásait, valamint az ONCSA-házakat, ez utóbbiakat azonban nem találta adaptálhatónak, így új terveket készített Bázakerettyére.

⁵⁰ Részlet a H. Józseffel készült interjúból

⁵¹ Részlet az *Olaj, olaj, olaj!* c. filmből (1. rész)

⁵² Részlet a H. Józseffel készült interjúból

⁵³ Tóth, 2009. 109.

Úgy építkeztek, hogy egyszerre és nagy tömegben. Van kép is róla, hogy az egyiket alapozták, a másikon már a falakat húzták, a harmadiknál már a tetőt, és én találkoztam olyan személylyel, és mondta, hogy ő is itt volt a nagybátyjával, munkavezető volt.⁵⁴

4. ábra: Mérnöklakások

A mérnöklakások az ún. *úri camp*-ben, a falu egyik legmagasabb és legparkosítottabb pontján kaptak helyet, kellő távolságra a munkások lakásaitól. Külsőségeiben magán viselték a göcseji hagyományos népi építészeti jellegzetességeket, így a tulipánmintás, faragott oromzatot, a festett gerendás mennyezetet és az oszlopos tornácot. A téglából készült házak belső elrendezése azonban amerikai mintákat is követett, és több évtizeddel megelőzte a magyarországi építési szokásokat. A 184 m² alapterületű lakásokban a nappaliból nyílt a két hálószoba, a konyhához spájz tartozott, s külön helye volt az ebédlőnek. Fürdőszoba és illemhely is volt a lakásban, ugyanis a vizet, valamint a gázt és a villanyt is bevezették már. A lakók kényelmét szolgálták a beépített ruhás- és konyhai szekrények. A magasrangú mérnökök számára épülő lakásokban páncélajtóval védett légoltalmi pincék is helyet kaptak.

⁵⁴ Részlet a H. Józseffel készült interjúból

A lakásokban van egy légoltalmi pince, amelyiken ilyen vastag páncélajtó van. Nincs neki ablaka, és oda be lehetett menni, ha jön a bombázás. Valószínűleg ezt úgy építhették, amikor az alapot ásták, akkor már beépítették, nagyon, daruval lehetett ezt csak úgy beemelni. A legnagyobb bunker 800 méteres, ami a gázolintelep és a falu között van, ezt használták is, úgy Bázakerettyét három hullámban bombázták az amerikaiak. Olyan 720 bombát dobtak le. Ebből 43 találat érte a gázolintelepet, aztán 13 halott is volt, olyan 5–6 szakember, tehát a munkások közül, a többi az polgári. Hát aztán itt nagyon sok mindent lehetett hallani, a Buda Ernő bácsi szokott mesélni, hogy micsoda technikákat találtak ki, hogy félrevezessék a németeket, hogy kiadták a parancsot is, hogy az amerikaiak ha jönnek, akkor ne maradjon itt nekik nyersanyag-utánpótlás, de ezt is elszabotálták, valamit csináltak rajta, hogy vissza lehessen állítani. Ilyeneket csináltak, meg álcázták a telepet is, ahol a szilvás van, beépítették ágakkal meg festékekkel lefestették a tartályokat, fából.⁵⁵

A külföldi mérnökök általában nem családotul érkeztek Bázakerettyére. (Vajon mivel töltötte volna a napjait például egy New Jersey-ből származó mérnökfeleség?) A családos magyar szakemberek feleségei viszont már részt vettek a falu életében.

Én csak a szóbeszédből hallottam, hogy olyan mérnöki fizetés volt, hogy a feleségek dámaként tengették napjaikat. Hát hogy mivel kötötték le a huszonnégy órájukat a napi nyolc óra alváson kívül, azt nem tudom, de hogy nem dolgoztak, az biztos. Sőt mi több, még a háztartásvezetésben sem, mert mindegyiknek volt házvezetőnője. Azt, úgy tudom, hogy a kerettyei faluból szedték össze annakidején.⁵⁶

A L. Ernőnek a nagynénje volt ennél a Pokker mérnöknél szolgáló, és ő volt neki a házinénije. Együtt laktak ott Kerettyén, ő látta el.⁵⁷ valamint: Pokker Ernő főmérnök, nőtlen, a házvezetőnője Bözsi volt.⁵⁸

Az igazgató beszervezte az orvos Lőrincz Ákos feleségét Rózsát, a Várkonyi mérnök feleségét, a Pernyés Magdát, ők is polgári iskolai tanárok voltak és mint óraadók tanítottak pár órát.⁵⁹

Amerikai jellegzetességnek is tekinthető, hogy a házak között – sőt, az egész faluban – nem voltak épített kerítések a házak között, legfeljebb élő sövény jelezte a határokat, így az *úri camp* igazi parknak hatott. A házak formájával és elrendezésével többen nem értettek

⁵⁵ Részlet a Sz. Gézával készült interjúból

⁵⁶ Részlet az Á. Bélával készült interjúból

⁵⁷ Részlet a D. Istvánnéval készült interjúból

⁵⁸ Részlet a H. Józseffel készült interjúból: Gelencsér Lajosné Szép Flórica egykori óvónő leveléből idézett

⁵⁹ Részlet a H. Józseffel készült interjúból: idézet Gelencsér Lajosné leveléből

egyed, ugyanis a szobák nem az utcára, hanem a kertre néztek. Nem építettek beton járdákat, helyette lapos ürömi kövekből készült tipegőket, járdákat használtak.⁶⁰

A telkeken a lakóházon kívül más építmény nem kapott helyet. Állatokat nem tartottak, kertet nem műveltek a mérnökházak lakói, így még kutyaházra sem volt szükségük. A zajos üzemektől távol eső csendes „parkhoz” csak egy meredek dombon keresztül lehetett eljutni, ezt az utat pedig főleg autón tették meg az *urak*.

1940-re 7 további mérnöklakást és 6 tisztviselői ikerházat építettek fel. Az ikerházak 187 m² alapterületűek voltak, és mind külsőleg, mind belsőleg hasonlítottak a mérnöklakásokra. Az ikerházak a mérnöklakásoktól lejjebb, a domb oldalában épültek fel, így jelentős földmunkákat kellett végezni.

Két típusterv is készült az ikerházakra. Az egyik nappali–hálószoza–konyha–spájz felosztású, a másikban pedig a konyha és spájz mellett két hálószoza volt. Az összkomforthoz itt is hozzátartozott a fürdőszoba és az illemhely, valamint a teljes közművesítettség. Kerítés itt sem volt, és hiányoztak a melléképületek. Az alagsorban a közös mosókonyhából egy-egy pince nyílt, de ezek ajtaja nem volt páncélozott. A lakások minden igényt kielégítettek, ezenfelül kiváló minőségben és nagy körültekintéssel épültek fel.

Itt a házak alatt van a pince. Itt az udvarunkon volt egy zöldségtároló, akkor, mint ez az asztal. Pici kis ajtaja volt. Tehát az amerikaiak, akik építették, mindenre gondoltak végülis, tehát tényleg azt mondom, hogy majdnem hogy összkomfortosra csinálták. A pincéből is elfolyik a víz, az is le van csövezve. Volt minden ablakon roló, egy vastagabb anyagból, de volt minden ablakon, tehát az eredeti amerikai volt. Úgy voltak építve a házak, hogy volt roló. Az ablakok ilyen sűrű olajfestéssel voltak befestve. Igen, és kifelé nyíltak az ablakok, és akkor be kellett akasztani. Nem emlékszem pontosan, de 9 vagy 10 réteg volt, amikor vakartam le, az olajfesték.⁶¹

Ezt a házat, ennek a tégláját még a Tera néni, a kőszegi, az dolgozott itt téglavetőként. Mikor egyszer eljött ide, azt mondta, hogy ő itt dolgozott. És ezek elég stabil házak. Tehát az amerikaiak nem lacafacáztak az építkezésnél. Itt, amit építettek, faluhelyen a fürdőszoba, hát az azért, legyünk őszinték, hű de nagyon nem volt minden házban. Nekünk se volt otthon. A 60-as időben mi volt a fürdőszoba? Egy nagy lavór. Itt viszont már itt volt, érted. Igaz, hogy fürdő-

⁶⁰ Tóth, 2009. 110.

⁶¹ Részlet a M. Sándorral készült interjúból

*henger volt, de itt volt fürdőszoba már. WC is volt benne. Kád, minden. Jó, nem volt olyan modern, nem volt mosogató, falikút volt.*⁶²

Munkáslakások

Az első években nem volt teljesen megoldott a munkások lakhatása: azok, akik nem tudtak a környékbeli házaknál szállást találni, a munkásszállókban zsúfolódtak össze. Ezen a tarthatatlan helyzeten az üzemorvos és a járási főszolgabíró erélyes fellépése változtatott: elrendelték, hogy a munkáshiány enyhítése céljából egyszerű alaprajzú barakkokat építsenek.⁶³ Ezek nem viselték magukon a göcseji építészeti jegyeket, a kerítés és a melléképületek viszont itt is hiányoztak.

*Az év folyamán a honvédségi szétszerelhető és hordozható barakkok mintájára készített munkásbarakkokat szereztünk be és állítottunk fel. A barakkok 5 cm vastag rétegelt lemezzel burkolt, szétszedhető fatáblákból állanak, szétszedésük és összeállításuk előre elkészített beton-alapra rövid idő alatt történik. Kerettyén 1941. év folyamán 11 db barakkot állítottunk fel. (...) A családi barakkok lakbéré fűtéssel, vízszolgáltatással és világítással együtt havi 60 pengő, a nőtlen munkások bútorozott barakkjának víz, világítás, fűtés és ágyneműhasználatot is tartalmazó lakbéré 15 pengő volt.*⁶⁴

*De hogy nincs kerítés, ez azt is jelzi, hogy most nagyon jó példa itt a szomszéd, Kanizsáról jöttek ki, tavaly augusztusban költöztek ide. (...) Nekik is nagyon furcsa volt, hogy nincs kerítés, mert itt olyan közösség volt és olyan emberek, majdnem, azt mondom, hogy baráti társaság, és nem kellett féltetni, hogy bárki bármit elvisz.*⁶⁵

A kezdeti, alacsonyabb létszámú munkásság a környező falvakban kapott szállást, azonban a munkások számának jelentős növekedésével szükségessé vált munkásszállók, munkásotthonok létrehozása.

Abban a házban, annak a tetején volt kialakítva rendesen, ott nagyon sokan laktak, és az még most is megvan. Épületen kívül volt a feljárója, és ott manzárdszobák, manzárdszobának hívták, ahol laktak. De ugyanakkor nőtlen szálló volt ott, ahol most van a szociális otthon, annak a helyén régen ÁVO-sok voltak, abban a laktanyában, de azelőtt viszont már mikor jöttek ide Erdélyből, mert nagyon sokan jöttek át '38 és '40 között, a háború alatt, meg menekültek is, akik aztán ott laktak. Épp a Piri mondta, hogy ott férfiak és nők vegyesen, tehát nem családos

⁶² Részlet a Sz. Gizellával készült interjúból

⁶³ Srágli, 1985. 173.

⁶⁴ Csath, 2009. 109.

⁶⁵ Részlet a Sz. Gizellával készült interjúból

*embereként, ott laktak a szállóban. (...) Sok helyen volt szálló. A Gyöngyinek az édesanyja Bázában mondta, hogy gyakorlatilag minden sufni ki volt adva, a tulajdonosok inkább az istállóba mentek ki, mert olyan jó pénzt lehetett kapni egy-egy szobának a kiadásáért. És ez valóban így működött.*⁶⁶

Településszerkezet

Bázakerettyén a lakóházak a típusuknak megfelelően csoportokban rendeződve helyezkedtek el. Tehát a mérnökök elkülönültek a tisztviselőktől, a tisztviselők elkülönültek az *egyszerű dolgozóktól*. A településképet tarkítja, hogy nem mindenhol alakítottak ki szabályos utcákat, hanem halmazosan helyezték el a házakat. A mai napig fennmaradtak az eredeti házcsoporthoz utaló elnevezések: a mérnöklakások a *úri camp*-ben, a tisztviselői lakások az *úri camp*-ben, a munkásbarakkok pedig a *kódis camp*-ben álltak.

A település struktúrája az üzemegységek felépítése után bontakozott ki. Elsőként a mérnöki lakások épültek fel a település központjától viszonylag távol, egy csendes, fáktól és bokroktól hamarosan tarkálló helyen, ahonnan nem messze állt az iskola, valamint a futballpálya. Ezekről *lejjebb* álltak a tisztviselői házak, amelyek sok hasonlóságot mutattak a mérnöklakásokkal. A település másik részében, az üzemekhez közelebb, a domborzati viszonyokhoz alkalmazkodva elszórtan, de mégsem szabálytalanul álltak a munkáslakások.

*Mikor ezt a lakást is megvettük, akkor a ház volt a miénk meg körben egy méter. Nem voltak telekkönyvileg rendezve, mert 1600 csővezeték megy itt a föld alatt és oda szolgálmi jogot kell bejegyezni. Mi még a szerencsésebbek közé tartoztunk, mert a mi telkünkön nem megy keresztül vezeték, és az első között voltunk, akinek lerendeződött a telekügye. Tehát most már a telek is a miénk meg a ház is. De még mindig vannak rendezetlen telekügyek, ahol nem tudnak megegyezni. (...) Ha megnézed itt a telekelrendezéseket, teljesen aszimmetrikus. Mert nem egy sorban épültek a házak, hiszen látod a házakat, egyik kijebb, tehát egy ilyen szép valamit akartak, vagy hát meg is valósították.*⁶⁷

Az interjúrészlet 1991-es állapotra utal, s jelzi, hogy a telkek határai még akkor sem voltak pontosan meghatározva. Így a kerítés hiánya egyszerre amerikai minta, bázakerettyei építészeti hagyomány és a kőolajipar által meghatározott, ipari jelleg. A házakat és a hozzá tartozó telket körülkerítő, zárt udvarokról nem beszélhetünk a település esetében. Bázakerettyét „a kerítés nélküli falu”-nak is hívták a környező falvak lakói.

⁶⁶ Részlet a H. Józseffel készült interjúból

⁶⁷ Részlet a M. Sándorral készült interjúból

A lakások közös vonása a kerítés hiányán kívül, hogy a ház közvetlen közelében nincsenek melléképületek. A *mérnök* és *úri camp*-ben legfeljebb egy alacsony, kis ajtajú zöldségtároló állt a házakhoz közel. Disznóólak vagy tyúkólak a *kódis camp*-ben is csak a házaktól távolabb, egy tömbben álltak. Ez a településszerkezet emlékeztet az Alföldre jellemző kétbeltékes településtípusra, ahol a lakóház közvetlen közelében nem álltak gazdasági épületek – amelyekre itt nem is volt szükség – azonban e két eset funkciója teljesen más. A településen belüli földművelés nem volt jelentős – de kiskertet mindenki tarthatott magának, ha szükségesnek érezte –, így a hozzá szükséges eszközök tárolására alkalmas sufnik is a házaktól távolabb eső részeken áll(hat)tak.

A maortos lakásokban csak egy család fért el. Ezek az egy ill. két generáció együttélését lehetővé tévő lakások egy új családmodell elterjedését indították el a környéken. Ezzel megkezdődött a korábbi, több generáció együttélését és –gazdálkodását felváltó minta, amely lehetővé és szükségessé tette a fiatal családok önállósodását és elszakadását az idősebb generációktól. Már csak a szülők és gyermekeik eltartásáról kellett gondoskodni, amihez nagy segítséget nyújtott a MAORT. A kényelmes családi élethez hozzájárultak a megjelenő boltok, az óvoda és az iskola, valamint a kulturálódást, sportolást és kikapcsolódást biztosító intézmények.

Kulturális, sport- és jóléti intézmények

Az üzemi élet feltételeihez nem csak a termelő és a termelést kiszolgáló egységek, hanem a dolgozók ellátásának létesítményei is hozzátartoznak. A MAORT a lakóházak és a munkásszállók megépítése mellett gondoskodott a további „jóléti intézményekről.” Az egészségügyi ellátást üzemorvos és gyógyszerár is biztosította. Üzemi étkezde épült, volt kenyérgyár és mosoda is, így nem volt gond a kenyérsütésre és a mosásra, ami nagy segítséget jelentett mind a családoknak, mind a legény- és leányszállókon élők számára. Már a világháború előtt jelentős volt a környék egyetlen hentesüzlete is. Az élelmiszer-ellátást segítette, hogy egy kerteszet is működött a település határában, amelyet egy kertészmérnök vezetett, s sok lány és asszony jutott itt munkához. A megtermelt zöldségekből és gyümölcsökből bárki vásárolhatott. (Az üvegházak fűtését a kitermelt gázzal oldották meg.) A szomszédos falvakból is jártak kofák Kerettyére, hogy eladják portékájukat, amire nagy volt az igény.

*Volt olyan is, aki leleményes volt, bevitte, eladta. Sőt, még mikor kezdődött az olajipar, akkor még a tejet is behordták, mert nem volt ott csarnok meg tejüzem, aztán innen be az asszonyok, aki olyan volt, behordta a tejet, túró, tejfölt, aztán eladta, hát abból is egy kis pénzt gyűjtött.*⁶⁸

Az egyre növekvő számú munkásság lakhatása továbbra is gondot okozott, ezért döntött a MAORT egy munkásotthon felépítéséről. A Munkásotthon az *úri camp*-től nem messze, az erdő szélén épült Keresztes Győző tervei alapján. Az U-alakú épület szintén göcseji stílusban készült, akárcsak a lakóépületek. Az épület a MAORT Munkásotthon, Kultúr- és Önszervező Egyesület tulajdonában állt. Az egyesület célja volt, hogy egy közösségi helyet biztosítsanak a munkásoknak, és lehetőség legyen művelődésre, „nemesebb szórakozásra” és a rászoruló tagok segélyezésére. A munkásotthon révén hamarosan pezsgő kulturális élet indult meg: néptánc- és színjátszócsoporthoz alakult, amely a bálkon és a zenés színdarabokban is közreműködött. A mérnökök és tisztviselők által felajánlott könyvek alkották a könyvtár magját. A „kultúrban” szervezték meg a tanfolyamokat és a vállalati rendezvényeket is. A kikapcsolódásra és feltöltődésre váró – valamint kellő szabadidővel rendelkező - dolgozók számára hozták létre a strandot, a futball- és tekepályát.

A vállalat dolgozóinak szakmai fejlődésére a helyben megtartott tanfolyamok nyújtottak lehetőséget. A MAORT azonban a teljeskörű oktatás biztosítására általános iskolát hozott létre Bázakerettyén. (Korábban Bázába vagy Lispére jártak a diákok.) Az 1938-ban létesült „MAORT Elemi Iskola” és a tanulóotthon a dolgozók gyermekei számára létesült.⁶⁹ Kezdetben egy tanterem és egy tanítói lakás épült, és sem a személyi, sem a tárgyi feltételek nem voltak adottak, azonban hamarosan gyors fejlődésnek indult a tanulók és az oktatók száma, valamint az oktatás színvonala is.

„...mint egy kis Svájc”

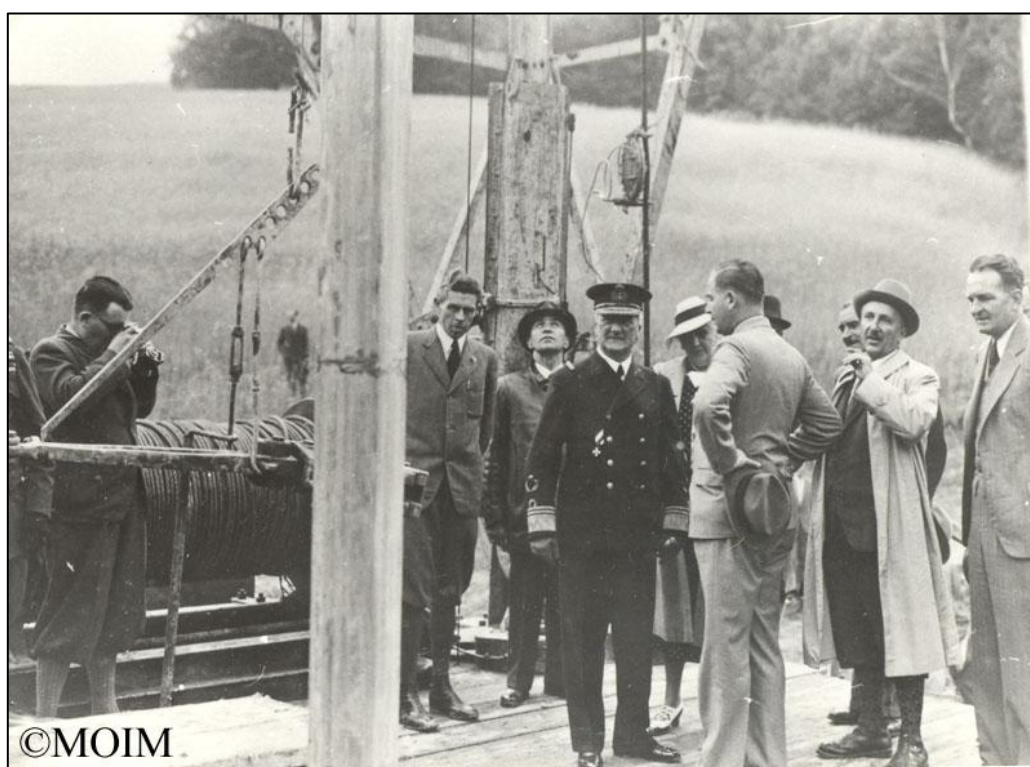
Kerettye, ez egy sajátos képződmény. Kerettye egy különlegesség, egy unikum Magyarországon, mert ilyen nincs sehol. Képzeld el, hogy a Babi néni, ő volt nekem a magyartanárom, találkoztam vele, és ő is a múltból áradozott, ahol fiatal volt, és azt mondta nekem, hogy tudod, volt egyszer egy Dezséry László nevű evangélikus lelkész (...) és ilyen rádióriporter volt. És azt mondta egyszer Kerettyéről, ilyen 5 perces kis jegyzeteket olvasott mindig fel, hogy van Magyarországon egy kis település, hát az olyan, mint egy kis Svájc. Ahol gyönyörű szép házak

⁶⁸ Részlet a D. Istvánnéval készült interjúból

⁶⁹ Tüske, 1998. 7.

*vannak, a házak körül parkosítás, tehát mind olyan dolgot, ami nem volt jellemző egy magyarországi településre, hanem más volt a megszokottól és ő is ezt vette észre.*⁷⁰

Bázakerettyén egy minden kényelemmel felszerelt, kereskedelmi, ipari, kulturális és szociális központot hozott létre a MAORT. Kiépült minden, amire munkásnak és szakembernek szüksége volt. Nemcsak a közvetlenül mellette fekvő települések centrumává vált, hanem egyike lett Zala megye ipari központjainak is. A technikai fejlődés és a termelés növekedése 1939-ben már az egész ország olajszükségletét fedezte. A mező jelentőségét és az olajnak az ország ellátásában játszott szerepét az is mutatja, hogy Horthy Miklós kormányzó, Teleki Pál miniszterelnök és József főherceg is meglátogatta a lispei mezőt.

5. kép: Horthy Budafán

A magyarországi kőolajipar itt alakult ki, s ehhez hozzájárult az Amerikából és Nyugat-Európából érkező világszínvonalú technika és a szakemberek is. Amerikai színvonalúak voltak a bérek és juttatások; a munkafegyelem és az elvárások, valamint a dolgozók megbecsülése és ösztönzése is. Nemcsak a magyar kőolajipari szakembergárda alakult ki, hanem a munkások körében az „olajos öntudat” is – s ez az idilli hangulatú fűrés nótákban is megjelenik.

⁷⁰ Részlet a H. Józseffél készült interjúból

A munkanélküliség gyakorlatilag megszűnt a környező falvakban, és biztos megélhetéshez jutottak a városokból érkező szakemberek és szakmunkások is. A nők számára is számos munkalehetőség adódott. (Azonban nem volt folyamatosan szükség állandó létszámú munkásságra, és azok számára is lehetőség volt az anyagi gyarapodásra, akik csak néhány hónapot vagy évet dolgoztak az olajiparban.) A környék fejlődése és életszínvonalának ilyen meredek emelkedése a kőolajipar megjelenése nélkül elképzelhetetlen lett volna. A templom bővítésében és felújításában is részt vállalt a MAORT.

Elvárás volt az általános műveltség és a szakmai ismeretek bővítése is, ehhez pedig minden lehetőséget megadott a vállalat. A szakmai előmenetel is mindenki számára biztosított volt, ezzel a lehetőséggel azonban nem éltek sokan. Valószínűleg a fizikai munka nehézsége és az otthoni teendők ellátása mellett már nem sok ideje és energiája maradt a dolgozóknak a tanulásra.

Az országnak a legelmaradottabb része volt. Ezt a szüleim is megfogalmazták, mert ők ugye, akiket felvettek ott Mihályiban, azok mind az a nyugati országrésznek a dolgozói voltak, és hát mindig fejlettebb volt, ma is. Na most, amikor ők ide lejöttek Zalába, a bázai meg a lispei részre, hát olyan elmaradottságot láttak, hogy nem hittek a szemüknek. Hát önáluk ott cukorgyárak voltak, édesapám is nagycenki volt, hát ott a lakásuk, ott a cukorgyár mellett volt. Hát az ottani parasztságnak a cukorrépa-termelés megadta a foglalkozási lehetőséget, aztán mindent fölvasároltak. (...) És ugye azért mondták, hogy a sötét Göcsej, meg sötét Zala, mert itt viszont nem volt semmi. És az olajipar amikor itt megjelent, attól a pillanattól elkezdődött egy nagyirányú fejlődés. (...) Abból az elmaradottságból az ország egyik legirigyeltebb területévé vált, hiszen már 1941-ben 100%-ra biztosította a magyaroknak szükséges energiát. Hát ez egy óriási dolog. És én meg mindig azt mondom, hogy mit tudtak alkotni az elődök 10 év alatt?! Meg még közben volt egy második világháború.⁷¹

A második világháború és az államosítás

A második világháború kitörése után nehézségekkel járt a termelés nyugodt folytatása. Az amerikai vagyont védeni akarták a német befolyástól, ugyanakkor nem akartak elszalasztani egy, a háborús helyzetből adódó nagyobb üzleti lehetőséget sem.⁷²

A magyarországi átlagnál magasabb bérekkel törekedett arra a MAORT, hogy egy stabil, nehezebb időszakokban, bizonytalan politikai helyzetben is kitartó munkás- és szak-

⁷¹ Részlet a H. Józseffel készült interjúból

⁷² Srágli, 2008b. 74–75

embergárdát alakítson ki. Az országos rendeletben előírt 7%-os pótlékot a MAORT 16%-ra emelte. Ezen kívül különböző intézkedéseket hoztak az alkalmazottak életszínvonalának megőrzése érdekében.⁷³

A MAORT-ot 1941-ben a magyar királyi kincstár használatába került, ebből pedig az alkalmazottak többsége nem érzékelt semmit. A jelentős bevételt, több, mint 15 millió pengőt a vállalat nem vihette ki az országból, így értékét megtartó alapokba kellett azt fektetnie. Ez vezetett oda, hogy a háború ideje alatt is a vállalat a köz hasznára tudott gyarapodni. Lakásokat, irodákat építettek, emelték a vállalat alaptőkéjét⁷⁴, nyugdíjpénztárat, tartalék- és jóléti alapot hoztak létre. Az olajipar a háború idején kiemelt hadiüzemnek minősült, katonai vezetés alá került, s ezzel biztosították a termelés folytonosságát, amely a háborús igények miatt rohamosan nőtt. A vállalat fokozatosan önellátásra rendezkedett be. Az életszínvonal emelésére segélyeket és jutalmakat (ún. 13. havi bért), valamint őszi beszerzési segélyt és karácsonyi jutalmat kaptak a dolgozók.⁷⁵ (Egy időben azonban nem tudták készpénzzel fizetni a dolgozókat a pengő elértéktelenedése miatt, így nagy jelentőségűvé vált a cserekereskedelem. Az egyik fő cseretermék a cigaretta volt.⁷⁶) A település több pontján létesítettek bunkereket és légoltalmi pincéket, ahova a lakosságot menekítették a légiriadók idejére.

A vállalat tehát egy bizonyos szintig gondoskodott az alkalmazottak biztonságáról és ellátásáról, sőt, még az oktatás is folyt. (Az amerikai mérnököknek el kellett hagyniuk az országot az Egyesült Államok és Magyarország hadban állása miatt.) A háborús károkat azonban nem lehetett elkerülni, ugyanis 1944 júliusában az amerikai légierő bombázta Bázakeretyt, a legfontosabb ipari egységeknek azonban nem esett baja. Ebben az évben már csökkent a budafai mező termelése, ami betudható volt a közellátás romlásának, a háborús tevékenységeknek és jelezte, hogy a mező már túljutott a termelési csúcson. A „felszabadulás” után nagyon hamar, 1945. április 6-án újra megindult a termelés, amelyben nagy szerepe volt a fegyelmezett munkásságnak. Az amerikai vezetők visszatértek, azonban 1947-ben állami ellenőroket rendeltek ki az üzemekhez, 1948-ban pedig, a MAORT-pert követően állami kezelésbe került a vállalat.

A MAORT-per egyike volt az első gazdasági koncepciók pereinek. Az amerikai vezetőket a termelés sabotálásával vádolták, ami ürügyként szolgált a vállalat államosítására. Az olajmezők termelőképessége, a szakemberek szakmai meggyőződése, a természettudományos érvek nem kaptak szerepet az ésszerűtlen erőltetett termelést illetően. A vállalat vezetőit perbe

⁷³ Csath, 2009. 111.

⁷⁴ A MAORT alaptőkéje így 32 millió pengőre emelkedett; összehasonlításképpen: az egész magyar ásványolajfinomító-iparba fektetett részvénytőke kb. 28 millió pengőt tett ki. Srágli, 2008. p. 80.

⁷⁵ Srágli, 2008b. 80.

⁷⁶ Az *Olaj, olaj, olaj!* c. film alapján. (2. rész)

fogták, a MAORT pedig nem állt ki mellettük. Az amerikai vezetők „mindent” elismertek a közvélemény előtt, amit az ÁVO tőlük megkívánt. A szakembereket eltávolították az üzemek éléről és börtönbe juttatták őket. Az események nem voltak hatás nélkül a dolgozókra sem.

*Megnémultak az emberek. Tökéletesen visszavonultak az emberek. Az a régi barátság, amelyik kialakult itt munkásság, középkáder és mérnök között, az hirtelen megmerevedett és senki semmit nem mondott a másinak, mert nem tudta, hogy a másiban mikor talál besúgóra.*⁷⁷

A MAORT 1949. december 31-én megszűnt, üzeit decentralizálták. A köztudatban azonban még sokáig élt mint a környék fellendítője és lakóinak munkahelye. A MAORT átlamosításával egy új fejezet kezdődött a vállalat és dolgozói életében egyaránt.

Összegzés

A MAORT-nyújtotta munkalehetőségek és a vele járó magas és biztos fizetések megteremtették a dolgozók számára a létbiztonságot a korábbi szűkös megélhetés után. A nyolcórás munkaidő lehetővé és szükségessé tette egy új időbeosztás szerinti munkavégzést. A környező falvakban élő olajosok számára a földek és az állatok körüli teendők elvégzésére rendelkezésre álló idő lekorlátozódott, és szükségessé tette a fiatalabb, 12–16 éves gyerekek munkára fogását is.

Nem mindenki dolgozott hosszú évtizedeken keresztül a vállalatnál, voltak, akik csak 3-4 évig végezték ezt a nehéz munkát, és az így megspórolt pénzen további földeket vettek.

*Itten a földművelésből éltek az emberek, meg elmentek 6 hónapos munkára. És utána már nagyon sok embernek nem kellett elmennie 6 hónapra, hanem állandó munkája lett itt a fűrásnál. Azért az nagyon sokat lendített az embereken. Aki egy kicsit többre vitte, az építkezett.*⁷⁸

Nagyon szoros és meghatározó maradt a közeli falvakban élő, paraszti származású munkások kötődése a földműveléshez. Már a '40-es években használták önmagukra a *kéltaki* kifejezést az olajiparban és az otthoni kertben, földeken is dolgozók. A megtermelt gabona, zöldség és gyümölcs, valamint a felnevelt állatok biztosították a családok szükségletét, sőt, még adhattak is el belőle; ha viszont mégsem lett volna elegendő a saját termés, Bázakeretyén mindenhez hozzájuthattak, amire szükségük volt. Ez a fajta kettősség ugyanakkor egy

⁷⁷ Részlet az *Olaj, olaj, olaj!* c. filmből (2. rész)

⁷⁸ Részlet a D. Istvánnal készült interjúból

lassú átmenetet biztosított a hagyományos paraszti életmódból az ipari felé. Az olajiparban megkeresett pénzt félretehették a lakásra vagy egyéb célokra. A Bázakerettyén, vállalati lakásokban élők számára még „kényelmesebb” volt az élet, ott ugyanis jóval kisebb volt az állattartás és a földművelés aránya, a boltokban pedig mindent megvásárolhattak.

Kiépült az úthálózat, a kerettyei lakásokban pedig már a harmincas évek legelején bent van a víz, a gáz és a villany. A környező falvak házaiba is az országos átlagnál hamarabb megtörténik a közművesítés, azonban a kerettyei vállalati lakásokhoz képest így is többéves lemaradásban vannak a régi parasztporták. Például a gázt Kiscsehiben vagy Lisperzentadorjánban már az ötvenes évek legelején bevezették, a hatvanas években volt villany már Marócban és Lasztonyán is, de a vizet Murarátkára már 1963-ban, Zajkon pedig csak 1992-ben szerelték be a lakásokba.⁷⁹ Fürdőszoba is csak a hetvenes évektől kezdve jelent meg lassan a Bázakerettye környéki falvakban.

A MAORT amerikai hagyományokkal rendelkező, kapitalista szociális és munkásjóléti intézkedései hatására nagy fejlődésnek indult Bázakerettye és környéke. Nemcsak rengeteg munkalehetőséget biztosított az itt élők és az ide érkezők számára, hanem a kőolajipar fejlődésével és a növekvő termeléssel bekapcsolta a vidéket az ország gazdasági vérkeringésébe is. Az új munkarend és az iparosodás elindította a földművelő, állattartó életmód bomlását, átmenetet képezve az ipari munkáslét felé.

⁷⁹ Hóbor, 1998.

Felhasznált irodalom

ANTAL Dezső

1935 *A magyar népi építészetről. Göcsej.* Budapest

BEKŐ Lenke

1952 *Felelet a felderítő kérdőívre (Lispezsentadorján).* Néprajzi Múzeum, Etnológiai Adattár. EA 4980

BÉRCZES György

2000 *Lispezsentadorján.* Zalaegerszeg

BUDA Ernő – KOVÁCS József – FERENCZ Győző

1987 *Ötven éves a magyar kőolaj- és földgázbányászat. KfV 1937-1987.* Nagykanizsa

BUDA Ernő

2007 A kezdetekről. In: *BKL Kőolaj és Földgáz.* 140. évf. 3. szám, 17–20.

CSATH Béla

2009 *A Magyar-Amerikai Olajipari Részvénytársaság, a MAORT tevékenységének első szakasza 1938. július 18-tól 1941. december 20-ig.* Magyar Olajipari Múzeum Adattára. Leltári szám: Ad. 1683-2009

ERDEI Ferenc

1937 *Futóhomok. A Duna–Tiszaköz földje és népe.* Budapest

1941 *A magyar paraszttársadalom.* Budapest

FARKAS Zoltán

2002 *Mulat a fűrös. Lakos Sándor bányász nótái és egyéb dalok.* MOIM Közleményei 15. Zalaegerszeg

FEJŐS Zoltán

1993 *A chicagói magyarok két nemzedéke, 1890–1940. Az etnikai örökség megőrzése és változása.* Budapest

FÉNYES Elek

1851 *Magyarország geographiai szótára* I–II. kötet. Pest

GALINA Magdolna

1952 *Felelet a felderítő kérdőívre (Bázakerettye).* Néprajzi Múzeum, Etnológiai Adattár. EA 4951

GÖNCZI Ferenc

- 1914 *Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése.*
Kaposvár

HÓBOR József (szerk.)

- 1998 Zala megye kézikönyve. *Magyarország kézikönyvei 19.* II. kötet. Budapest

HORVÁTH Róbert

- 1996 *Beszélgetések az olajiparról – Nagylengyel.* Magyar Olajipari Múzeum Közleményei Közleményei 7. Zalaegerszeg
1999 *Beszélgetések az olajiparról – vezetésről, iparvezetőkkel.* Magyar Olajipari Múzeum Közleményei 10. Zalaegerszeg
2001 *Beszélgetések az olajiparról – olajbányászokkal a munkáról.* Magyar Olajipari Múzeum Közleményei 13. Zalaegerszeg

KERECSENYI Edit

- 1994 *Távol a hazától... Lendva-vidéki magyar kivándorlók és vendégmunkások.*
Lendva

KOVÁCS Zsuzsa

- 2009 „Ahol most az olajosok területe van, mind a mi határunkhoz tartozott” – Falusi mindennapok Gellénházán az olajipar fellendülésének időszakában. In: Cseri Miklós – Sári Zsolt (szerk.): *Vidéki életmódváltozások a 20. században.* Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum

KOVACSICS József

- 1991 *Zala megye helytörténeti lexikona. Keszthely és környéke.* Budapest

ŐSZ Árpád – SRÁGLI Lajos – TÓTH János

- 2007 70 éves a magyar kőolaj- és földgázbányászat. In: *BKL Kőolaj és Földgáz* 140. évf. 3. szám, 1–14.

PALÁDI-KOVÁCS Attila

- 2003 Az ipari munkásság néprajzi kutatása Magyarországon és Európában. In: Horváth Sándor – Pethő László – Tóth Eszter Zsófia (szerk.): *Munkástörténet – Munkásantropológia.* Budapest

RÉZLER Gyula

- 1939 A cukorgyári munkások szociális helyzete Magyarországon. In: Tóth Pál Péter (szerk.): *Rézler Gyula válogatott tanulmányai 1938–1944.* Budapest, 2011. 37–44.
1942 A magyar néprétegek felemelkedése. In: Tóth Pál Péter (szerk.): *Válogatás Rézler Gyula 1932 és 1999 között megjelent írásaiból.* Budapest, 2011. 76–80.
1943a Egy magyar textilgyár munkástársadalma. In: Tóth Pál Péter (szerk.): *Rézler Gyula válogatott tanulmányai 1938–1944.* 47–116.

- 1943b A magyar munkás szociális helyzete. In: Tóth Pál Péter (szerk.): *Válogatás Rézler Gyula 1932 és 1999 között megjelent írásaiból*. Budapest, 2011. 80–83.
- SÁRI Zsolt
- 2007 *Életmódváltozások, túlélési stratégiák Muraszemenyén*. In: Zalai Múzeum 16.
- 2010 *Gazdálkodás – életmód – polgárosodás (1920-2002). A tradíció és a modernizáció muraszemenyei példái*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre
- SRÁGLI Lajos
- 1985 *Adatok az olajipari munkásság szociális helyzetének alakulásához 1937–1944. A MAORT munkásjóléti intézkedései*. In: Degré Alajos (szerk.): *Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból 1980–1981*. Zalai Gyűjtemény 16. 169–181.
- 2004 *Munkások a „fekete arany” birodalmában – A munkásság és anyagi-szociális helyzete a magyarországi olajiparban (a kezdetektől az államosításig)*. Magyar Olajipari Múzeum Közleményei 22. Zalaegerszeg
- 2008a *Az olajipar Zalában az ötvenes évek első felében 1950-1954*. In: Zalai Múzeum 17. Zalaegerszeg
- 2008b *A politika csapdái át. A MAORT története 1938–1949*. Magyar Olajipari Múzeum Közleményei 28. Zalaegerszeg
- SZABÓ Dragica
- 1952 *Néprajzi felderítő kérdőív kitöltése (Bázakerettye)*. Néprajzi Múzeum, Etnológiai Adattár. EA 4952
- SZABÓ Zoltán
- 1938 *Cifra nyomorúság. A Cserhát, Mátra, Bükk földje és népe*. Budapest
- SZENTMIHÁLYI Imre
- 1950 *Olajvidéki néprajzi kutatás: Tüzelés és világítás*. Néprajzi Múzeum, Etnológiai Adattár. EA 2316
- 1958 *A göcseji nép eredethagyománya*. Budapest
- TÓTH János
- 2009 *MAORT lakótelepek Zalában*. In: Cseh Valentin (szerk.): *„80 éves a MAORT” – Tanulmányok egy bányavállalat történetéből*.
- TÓTH János – SRÁGLI Lajos
- 2000 *Papp Simon: Életem*. Magyar Olajipari Múzeum, Zalaegerszeg
- TÓTH Sándor – SRÁGLI Lajos
- 2000 *Lovászi. Száz magyar falu könyvesháza*. Budapest

TÜSKE Józsefné (szerk.)

1998 *Jubileumi évkönyv a bázakerettyei általános iskola fennállásának 60. évfordulójára (1938–1998)*. Zalaegerszeg

Internetes források

Ipartörténet - Magyar Olajipari Múzeum

<http://olajmuzeum.hu/pid23/tid1/ipartortenet>

A MAORT-szabotázs leleplezése

<http://filmhiradok.nava.hu/watch.php?id=6916>

Történeti áttekintés

http://www.mol.hu/hu/a_molrol/tarsasagunkrol/tortenetunk/torteneti_attekintes/8

Magyar Néprajzi Lexikon

<http://mek.niif.hu/02100/02115/html/index.htm>

Filmek

Olaj, olaj, olaj! Fejezetek a magyar kőolaj- és földgázipar történetéből (2007)

Dokumentumfilm sorozat (81 perc)

Rendező: Kóthy Judit

Forgatókönyvíró: Pécsi Vera

Operatőr: Stenszky Gyula, Papp Ferenc

Zala fekete kincse (1959)

Dokumentumfilm (17 perc)

Adatközlők

Árkus Béla (1960), Lisszeszentadorján

Doma István (1940), Lisszeszentadorján

Doma Istvánné (1941), Lisszeszentadorján

Hofstädter József (1945), Bázakerettye

Mód Sándor (1948), Bázakerettye

Szalai Géza (1948), Nagykanizsa

Székely Gizella (1951), Bázakerettye

Képek jegyzéke

1. kép: **Discovery Day**. 9. oldal (Magyar Olajipari Múzeum)
2. kép: **Bázakerettye az 1930-as évek végén**. 10. oldal (Déryné Művelődési Ház)
3. kép: **Bázakerettye szűkebb vonzáskörzete**. 14. oldal (Google Maps)
4. kép: **Mérnöklakások**. 20. oldal (Déryné Művelődési Ház)
5. kép: **Horthy Budafán**. 27. oldal (Magyar Olajipari Múzeum)

Táblázatok

1. táblázat: **Báza lakossága**. 6. oldal
2. táblázat: **Bérek és fizetések 1938-1940-ben Magyarországon**. 16. oldal